

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA ARTEI RUPESTRE ÎN NORD-VESTUL TRANSILVANIEI. DESCOPERIRILE DE LA ILEANDA (JUD. SĂLAJ)

Radu POP*, Călin GHEMIȘ**

Memoriei colegului și prietenului nostru Paul Damm (1969-2012)

Introducere

Descoperirea „Galeriei desenelor” din *Peștera Coliboaia* a dus la reconsiderarea și, implicit, redeschiderea dosarului oarecum uitat al artei preistorice parietale din Transilvania¹.

Desene², picturi³ sau incizii, care redau animale, siluete umane, figuri geometrice⁴, arme sau scene de vânătoare, elementele compozite ale artei parietale preistorice transilvănene se prezintă astăzi ca o frescă ale cărei elemente se adaugă pe zi ce trece, descoperirile conturând noi direcții de cercetare și noi abordări ale unor spații geografice în diferite contexte cronologice și culturale.

Extrem de fructuoasa colaborare dintre speologi și arheologi ilustrată de descoperirile de la *Coliboaia*, și nu numai⁵, își găsește acum materializarea în semnalarea uneia dintre cele mai interesante descoperiri din Transilvania: petroglifele de la *Ileanda*⁶.

* Cluj-Napoca; e-mail: photo.radupop@yahoo.com.

** Muzeul Țării Crișurilor Oradea; e-mail: ereshu@yahoo.com.

¹ Fotografiele și imaginile prelucrate care însoțesc această lucrare au fost executate de către Radu Pop. Pentru unele indicații bibliografice îi mulțumim lui Florin Gogâltan, Gruia Fazecaș și Victor Sava.

² *Cazul Peșterii Coliboaia*, cu o ultimă abordare a echipei coordonată de către Jean Clottes (Clottes *et alii* 2010-2011, p. 513-528).

³ *Cârciumaru* 2010, p. 39-83, cu literatura mai veche legată de acest subiect.

⁴ Cum este cazul celor semnalate de către Mârza 1996, p. 139-144; această descoperire trebuie, evident, verificată în teren și, implicit, reevaluată.

⁵ Cele mai recente descoperiri - încă inedite - din *Peștera Mezjad* sau descoperirile de la *Roșia-Peștera Vații*.

⁶ Imaginile referitoare la această descoperire deosebit de importantă au fost prezentate pentru prima dată în cadrul unui atelier științific desfășurat pe 1 decembrie 2010, ora 20⁰⁰ sub conducerea dr. Yanik le Gouillou, în cadrul expediției de formare organizată de Federația Română de Speologie în Pirineii Francezi, de către Radu Pop, descoperitorul acestora. Raportul de expediție a fost publicat în revista Federației Române de Speologie, *Speomond*, nr. 15, 2010-2011. La inițiativa lui Viorel Lascu, președintele Federației Române de Speologie, în data de 17 august 2011, a fost organizată o cercetare de teren la care au participat alături de semnatarii acestui studiu, Viorel Lascu, președinte al Federației Române de Speologie și dr. Ioan Bejinariu, de la Muzeul Județean de Istorie și Artă din Zalău. Autentificarea acestora, pe baza imaginilor, a fost făcută de dr. Yanik le Gouillou, dar și de prof. Jean Clottes, în timpul expediției din Franța, de la începutul părerea unanimă fiind că acestea aparțin uneia dintre epocile postpaleolitice, părere la care ne-am raliat și noi încă din 2010.

Importanța culoarului someșean pentru preistoria și istoria zonei a fost nu o dată subliniată⁷, acesta fiind frecventat încă din paleolitic, așa cum o demonstrează descoperirile de la Cuciulat sau cele de la Perii Vadului.

Zonele ornamentate sunt situate pe ambii versanți ai culoarului someșean, iar din rațiuni de protecție absolut necesare în astfel de cazuri, localizarea topografică exactă a zonelor cu incizii neputând fi făcută cunoscută, până la asigurarea măsurilor de protecție și mai ales de conservare care se impun.

Zonele ornamentate (numerotate de noi cu cifrele 1, 2, 3 și 4), sunt situate pe versantul drept geografic și sunt desfășurate pe o distanță de aproximativ 1 km. Înălțimile la care au fost executate „panourile” cu incizii sunt diferite. Deocamdată, în lipsa unei topografii clare a inciziilor, valorile de altitudine sunt date cu aproximație. Astfel, zona 1 cu incizii este situată la o altitudine de aproximativ 4 metri, de la nivelul actual de călcare. În această zonă trebuie remarcată existența acelor cupule eliptice situate în parte inferioară a suprafeței incizate, fiind singura în care apar astfel de reprezentări. Zona 2 se găsește la o altitudine de 0,5 m, zona 3 la o altitudine de 2,5 m, iar zona 4 la aproximativ 1 m de la nivelul actual de călcare.

Pe versantul stâng geografic zona 5 este situată la 4 m altitudine, în timp ce zona 6 se află la o altitudine de circa 2,30 m.

Tehnica de realizare a petroglifelor de la Ileanda a fost incizia. Marna sau gresia compactă din care este constituit defileul Șomeșului în această zonă a permis din plin folosirea unei astfel de tehnici în realizarea „panourilor” cu incizii.



Fig. 1. Zona 1 - vedere de ansamblu

⁷ Bajusz, Tamba 1988, p. 91-120; Bejinariu 2007.

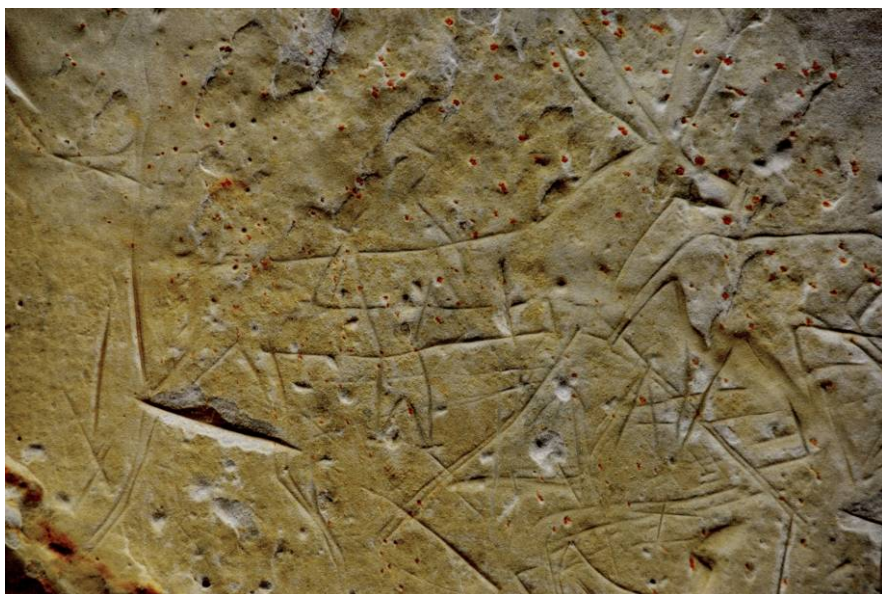


Fig. 2. Zona 1 - detaliu, scena vânătorii



Fig. 3. Zona 1 - detaliu cu scena vânătorii (imagine prelucrată de R. Pop)



Fig. 4. Zona 1 - detaliu cu antilope



Fig. 5. Zona 1 - antilopă (imagine prelucrată de R. Pop)



Fig. 6. Zona 2 - însemne creștine



Fig. 7. Zona 2 - însemne creștine



Fig. 8. Zona 2 - detaliu cu ambarcațiunea



Fig. 9. Zona 3 - vedere de ansamblu



Fig. 10. Zona 3 - detaliu cu cerbi



Fig. 11. Zona 3 - detaliu cu cerbi (imagine prelucrată de R. Pop)



Fig. 12. Zona 4 - Abruil cu cerb, detaliu



Fig. 13. Zona 4 - Abruil cu cerb, detaliu



Fig. 14. Zona 4 - Abriul cu cerb, detaliu



Fig. 15. Zona 4 - Abriul cu cerb, detaliu



Fig. 16. Zona 5 - vedere de ansamblu



Fig. 17. Zona 5 - Abri, simboluri creștine



Fig. 18. Zona 5 - detaliu

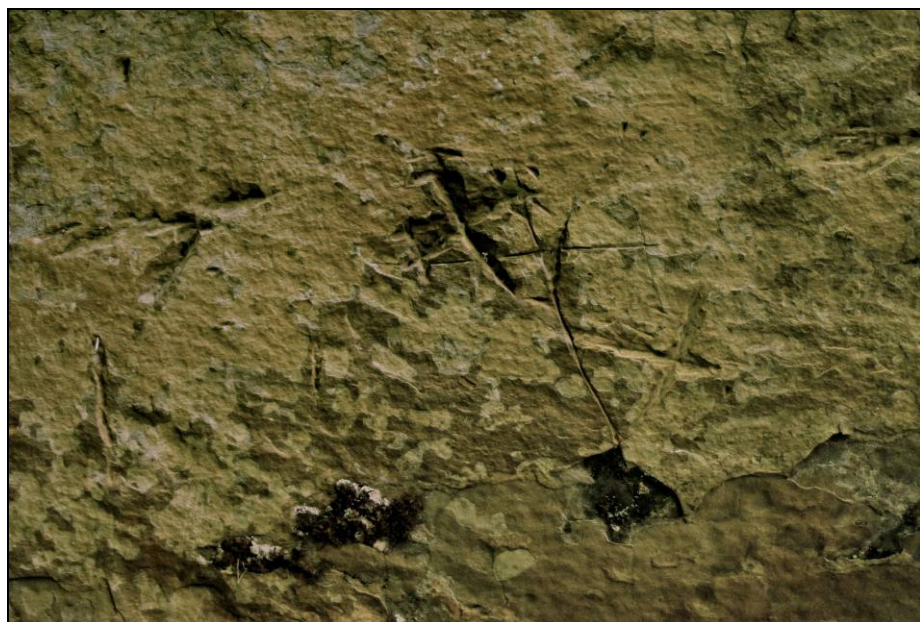


Fig. 19. Zona 5 – Abri, detaliu



Fig. 20. Zona 6 - ansamblu

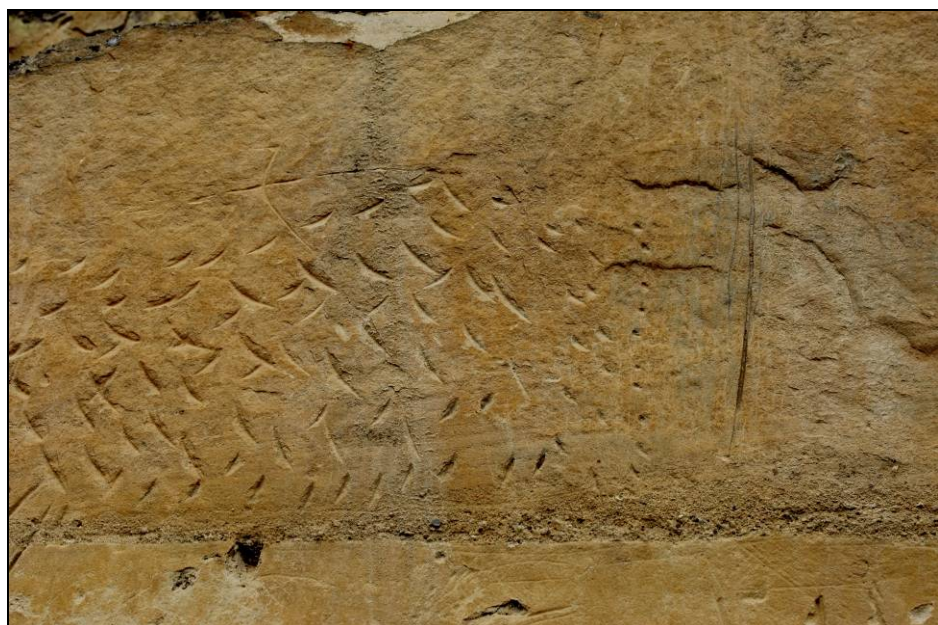


Fig. 21. Zona 6 – detaliu

Discuții

De la început trebuie să precizăm faptul că lucrarea de față își propune semnalarea și punerea în circuitul științific a uneia dintre cele mai spectaculoase descoperiri aparținând artei rupestre din România.

Așa cum rezultă din analiza imaginilor, cele mai vechi petroglife pot fi considerate cele din Zona 1 (**fig. 1-5**). Dincolo de argumentele stilistice care vor fi analizate mai amănunțit într-un alt studiu, o altă dovadă care pledează pentru vechimea acestor incizii este cel de ordin geomorfologic. Situarea lor la peste patru metri altitudine denotă faptul că malul Someșului în această zonă era situat mult mai sus în momentul realizării imaginilor. De asemenea, așa cum remarcam mai sus, prezența cupulelor este un solid argument pentru a plasa această faleză ornamentată în preistorie.

Zona 2 (**fig. 6-8**) este reprezentată de un mic abri, ai cărui pereți sunt acoperiți cu incizii fine, realizate foarte probabil cu un vârf metalic. Astfel au fost redată o serie de cruci, o ambarcațiune și alte simboluri care ne duc cu gândul la lumea creștină.

Situată la o altitudine de peste doi metri de la nivelul actual de călcare, Zona 3 (**fig. 9-11**) ne oferă imaginile unor cerbi, cu profilul spre stânga. Aceste reprezentări nu sunt singulare și cu ușurință pot fi încadrate într-una din epocile preistorice.

Denumită sugestiv „Abriul cu cerb” sau „Marele cerb”, Zona 4 (**fig. 12-15**) este un mic abri, pe a cărui boltă și perete a fost incizat un cerb cu profilul corpului spre dreapta, iar capul redat frontal. Pe suprafața exterioară a abriului apar o serie de semne care la prima vedere pot fi interpretate ca lovituri de celt. De asemenea, apar și reprezentări de lănci și săgeți dispuse în jurul cerbului care ocupă zona centrală a compoziției. Prezența armelor, dar și a urmelor de lovituri pe perețele abriului, duce la ipoteza că în această zonă ne aflăm în preajma unui loc consacrat unor ritualuri de vânatoare.

Un alt abri, denumit convențional Zona 5 (**fig. 16-19**), păstrează pe pereții săi semne, în marea lor majoritate cruci, simple sau cruci tăiate⁸, realizate în nișa de sub bolta abriului. Disponerea lor în jurul unei cruci, asocierea cu o serie de cercuri trasate cu compasul sugerează existența aici în vechime a unei compoziții creștine, poate contemporană cu chiliile de la Porolissum.

Zona 6 (**fig. 20-21**) este destul de săracă în reprezentări schematice, însă ea păstrează un registru ce conține o serie de lovituri asemănătoare celor din „Abriul cu cerb”, precum și un număr mare de incizii dispuse vertical. Până la o viitoare abordare a acestor descoperiri folosind ca argument urmele de lovituri din Zona 4, considerăm și această descoperire ca aparținând preistoriei.

⁸ Ambele tipuri de cruci apar pe ceramica medievală timpurie, fiind interpretate ca mărci de olar. Cruci cu capetele tăiate apar însă în compoziția frescei bisericii din Remetea (județul Bihor), compoziție datată pe parcursul secolului al XIV-lea p. Chr. (Chiriac 2010, p. 55). De asemenea, acest tip de cruce este întâlnit și pe unele emisiuni monetare ale primilor regi maghiari (Veszerle 1911, p. 34; spre exemplu Petru I, 1038-1041, 1044-1046), dar cu toate acestea nu este exclus ca reprezentările noastre să fie mai vechi.

La o primă analiză, bestiarul conținut de petroglifele de la Ileanda este simplu. Există o singură siluetă umană identificată până acum⁹, restul reprezentărilor aparținând regnului animal: capre sau antilope în goană sau statice, cerbi care apar păscând sau în mișcare, așa cum este cazul exemplarului din „Abriul cu cerb”. Speciile reprezentate sunt întâlnite și acum în pădurile din această zonă, excepție făcând antilopele¹⁰ sau caprele¹¹.

Dintre semnele geometrice întâlnite la Ileanda, o compoziție din „Abriul cu cerb” atrage în mod deosebit atenția. Ea este formată din nouă perforații circulare care sunt dispuse în jurul unei rețele de linii unite într-un punct central. Nu ar fi exclus să ne aflăm în cazul acestei compoziții în fața unor reprezentări cu caracter astronomic, însă acest fapt va trebui argumentat pe viitor¹².

Simple contururi schematice, fără o insistență deosebită asupra detaliilor anatomice, petroglifele preistorice de la Ileanda completează strălucit imaginea artei preistorice rupestre din România. Referitor la descoperirile cu pronunțat caracter creștin, acestea trebuie discutate într-un alt context, mai larg, asupra căruia vom reveni.

Înșiruirea cronologică a petroglifelor, din preistorie și până în Evul Mediu, apropie descoperirile de la Ileanda de cele recent și exemplar publicate de la Nucu¹³, cu mențiunea că în zona acesta a coridorului someșean cercetările sunt în curs¹⁴.

Recunoașterile de teren din acest segment al defileului Someșului au dus la o serie de descoperiri arheologice fără precedent în preistoria Sălajului. Continuarea acestora va fi evident de bun augur și, așa cum spuneam mai sus, există încă zone susceptibile de a avea astfel de descoperiri. Din păcate însă, o serie de petroglife necesită urgente măsuri de conservare primară și documentare a lor¹⁵ făcute după principiile de înregistrare folosite în arta parietală¹⁶ și, în același timp, trebuie executate mulaje după cele mai expuse, deoarece există riscul distrugerii acestora într-un timp extrem de scurt.

⁹ Siluete umane apar și în alte peșteri, cum sunt cele din „Peștera cu incizii” de la Fânațe (corect, după părerea noastră, ar fi „Abriul cu incizii de la Fânațe”) semnalate de Petru Brijan și publicate împreună cu prof. Marin Cârциumaru (Cârциumaru, Brijan 1989, p. 73-81).

¹⁰ Referitor la paleofauna acestei zone, și nu numai, vezi Filipașcu 1969.

¹¹ Poate fi vorba despre *Capra ibex*, întâlnită și în descoperirile neolitice din defileul Crișului Repede (materiale inedite, descoperite în peștera Unguru Mare, în cursul campaniei din 2000).

¹² În aceeași categorie de descoperiri ar putea fi încadrate și inciziile din peștera Cizmei (Cârциumaru, Nedopaca, 1988, p. 181-196).

¹³ Sirbu, Matei 2012.

¹⁴ După încheierea redactării acestui articol, a mai fost descoperită o zonă cu incizii denumită convențional Zona 7. Un studiu complet și complex al acestor petroglife, ce își propune și reevaluarea descoperirilor maramureșene (Mârza 1996, p. 139-144) îl avem în pregătire.

¹⁵ Intenția declarată a Muzeului Județean Zalău de a pune în operă proiectul școlar cu titlul „Incursiune spre originile artei preistorice europene” (<http://muzeuzalau.ro/proiecte/incursiune-spre-originile-artei-europene>), adresat elevilor liceului de artă, este una salutară din punct de vedere al pedagogiei muzeale, însă odată dezvăluite locațiile inciziilor, fie și unor elevi, există riscul ca acestea să se „înmulțească” substanțial odată cu trecerea timpului. Pe de altă parte, înregistrarea acestor petroglife trebuie făcută de specialiști, după o metodă, fapt ce presupune și anumite observații legate de natura trasajului, dimensiuni etc. (vezi nota următoare).

¹⁶ De exemplu, Fritz, Tosello 2007, p. 48-80; Cassen, Robin 2010, p. 1-14.

Înceiem aici succinta prezentare a petroglifelor de la Ileanda, subliniind o dată în plus faptul că acest articol se dorește doar o scurtă prezentare a acestor descoperiri.

Contributions to the Knowledge of North-West Transylvanian Rock Art. The Discoveries from Ileanda (Sălaj County)

(Abstract)

In this brief article the authors aim to present some new prehistoric art finds from North West Transylvania. Until now, seven areas featuring incisions have been identified on the walls of the geological unit called „The Someș Corridor”. From a chronological perspective, five of these areas date back to prehistory, while two belong to the Middle Ages. The research is in progress and the purpose of this article is to put these new discoveries into the scientific circuit.

Explanation of figures

- Fig. 1.** Area 1 - overall view.
- Fig. 2.** Area 1 - closeup, the hunting scene.
- Fig. 3.** Area 1 - closeup of the hunting scene (picture edited by R. Pop).
- Fig. 4.** Area 1 - closeup of the antelopes.
- Fig. 5.** Area 1 - antelope (picture edited by R. Pop).
- Fig. 6.** Area 2 - Christian marks.
- Fig. 7.** Area 2 - Christian marks.
- Fig. 8.** Area 2 - closeup of the boat.
- Fig. 9.** Area 3 - overall view.
- Fig. 10.** Area 3 - closeup with deer.
- Fig. 11.** Area 3 - closeup with deer (picture edited by R. Pop).
- Fig. 12.** Area 4 - abri with deer, closeup.
- Fig. 13.** Area 4 - abri with deer, closeup.
- Fig. 14.** Area 4 - abri with deer, closeup.
- Fig. 15.** Area 4 - abri with deer, closeup.
- Fig. 16.** Area 5 - overall view.
- Fig. 17.** Area 5 - abri, Christian symbols.
- Fig. 18.** Area 5 - closeup.
- Fig. 19.** Area 5 - abri, closeup.
- Fig. 20.** Area 6 - overall view.
- Fig. 21.** Area 6 - closeup.

Abrevieri bibliografice

- Bajusz, Tamba 1988 - István Bajusz, Dan Tamba, *Contribuții la topografia arheologică a văii Someșului (sectorul Căpâlna-Jibou)*, în *ActaMP*, XII, 1988, p. 91-120.
- Bejinariu 2007 - Ioan Bejinariu, *Depozitul de bronzuri de la Brăgăleț (comuna Surduc, județul Sălaj)*, Cluj-Napoca, 2007.
- Cassen, Robin 2010 - Serge Cassen, Guillaume Robin, *Recording Art on Neolithic Stelae and Passage Tombs from Digital Photographs*, în *JAMT*, 17, 2010, 1, p. 1-14.
- Cârciumaru, Nedopaca, 1988 - Marin Cârciumaru, Mircea Nedopaca, *Gravurile rupestre din peștera Cișmei*, în *Thraco-Dacia*, IX, 1988, p. 181-196.
- Cârciumaru, Brijan 1989 - Marin Cârciumaru, Petru Brijan, *Gravurile rupestre din peștera cu incizii*, în *SCIVA*, 40, 1989, 1, p. 73-81.

Contribuții la cunoașterea artei rupestre în N-V Transilvaniei. Descoperirile de la Ileanda

- Cârciumaru 2010 - Marin Cârciumaru, *Contributions à la connaissance de l'art pariétal préhistorique de Roumanie*, în *AUVT*, XII, 2010, 1, p. 39-83.
- Chiriac 2010 - Aurel Chiriac, *Cadrul natural, societate, civilizație*, în Aurel Chiriac, Gheorghe Măhăra (coord.), *Monografia județului Bihor*, vol. I, Oradea, 2010, p. 51-73.
- Clottes *et alii* 2010-2011 - Jean Clottes, Mihai Besesek, Bernard Gély, Călin Ghemiș, Marius Kenesz, Viorel Traian Lascu, Marcel Meyssonier, Michel Philippe, Valérie Plichon, Françoise Prud'homme, Valentin A. Radu, Tudor Rus, *Découverte d'une nouvelle grotte ornée paléolithique en Roumanie, département du Bihor*, în Jean Clottes (ed.), *L'art pléistocène dans le monde = Arte pleistoceno en el mundo* [Actes du congrès IFRAO, Tarascon-sur-Ariège, septembre 2010], 2010-2011, p. 513-528.
- Filipașcu 1969 - Alexandru Filipașcu, *Sălbăticiumi din vremea strămoșilor noștri*, București, 1969.
- Fritz, Tosello 2007 - Carole Fritz, Gilles Tosello, *The Hidden Meaning of Forms: Methods of Recording Paleolithic Parietal Art*, în *JAMT*, 14, 2007, 1, p. 48-80.
- Mârza 1996 - Ioan Mârza, *Prima semnalare a unor urme rupestre, preistorice în masivul Preluca (Maramureș)*, în *ActaMN*, 33/1, 1996, p. 139-144.
- Sîrbu, Matei 2012 - Valeriu Sîrbu, Sebastian Matei (ed.), *Un monument din Carpații Orientali cu reprezentări din Preistorie și Evul Mediu - Nucul „Fundu Peșterii”, județul Buzău*, Brăila, 2012.
- Weszerle 1911 - József Weszerle, *Tabulae Nummorum Hungaricarum*, Budapesta, 1911.

Cuvinte-cheie: preistorie, Ev Mediu, artă, petroglife, Podișul Someșan.
Keywords: prehistory, Middle Ages, art, petroglyphs, Someș Plateau.

LISTA ABREVIERILOR

AAR-SI	- Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. București (s. III, 1922-1947).
Academica	- Academica. Academia Română. București.
ACG	- Anuarul Comitetului Geologic. Institutul Geologic al României. București.
ACMI	- Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. București.
ActaArchHung	- Acta Archaeologica. Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest.
ActaBC	Acta Bacoviensia. Serviciul Județean Bacău al Arhivelor Naționale. Bacău.
ActaMN	- Acta Musei Napocensis. Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
ActaMP	- Acta Musei Porolissensis. Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău. Zalău.
Acta Siculica	- Acta Siculica. Analele Muzeului Național Secuiesc. Sfântu Gheorghe.
ActaZC	- Acta Zoologica Cracoviensia. Institute of Systematics and Evolution of Animals. Kraków.
ADIU	- АРХЕОЛОГИЯ І ДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. Kiev.
AÉ	- Archaeologiai Értesítő a Magyar régészeti, művész-történeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapest.
AHR	- Asiatic Herpetological Research. Chengdu Institute of Biology. Chengdu.
AIIA	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj. Cluj-Napoca (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”).
AIIAI/AIIX	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași. Iași (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” Iași).
AIIGB	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „George Bariț” Cluj-Napoca. Cluj-Napoca vezi AIIA.
AIIN	- Anuarul Institutului de Istorie Națională. Cluj-Sibiu.
AInf	- Archäologische Informationen. Mitteilungen zur Ur- und Frühgeschichte. Bonn.
Altertum	- Das Altertum, Routledge, part of the Taylor & Francis Group.
Aluta	- Aluta. (Studii și comunicări - Tanulmányok és Közlemények). Sfântu Gheorghe.
AM	- Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”. Iași.
AmAnthropol	- American Anthropologist. Washington, D.C.
AnB	- Analele Banatului; serie nouă. Timișoara.
Angustia	- Angustia. Muzeul Carpaților Răsăriteni. Sfântu Gheorghe.
Annales de Paléontologie	- Annales de Paléontologie. Association Paléontologique Française. Paris.

Lista abrevierilor

Antaeus	- Antaeus. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest.
Antiquity	- Antiquity. A Quartely Review of World Archaeology. York.
AntTard	- Antiquité tardive. Revue internationale d'histoire et d'archéologie (IVe-VIIIe s.). Turnhout.
AO	- Arhivele Olteniei. Craiova; serie nouă (Institutul de Cercetări Socio-Umane. Craiova).
APA	- Acta Praehistorica et Archaeologica. Berlin.
APR	- Acta Palaeontologica Romaniae. Romanian Society of Paleontologists. București.
Apulum	- Apulum. Acta Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii Alba Iulia. Alba Iulia.
AR	- Archeologické rozhledy. Praha.
ARA	- Annual Review of Anthropology. Palo Alto.
ArbInstHalle	- Arbeiten aus dem Institut für Vor- und Frühgeschichte der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg.
Archaeologia Bulgarica	- Archaeologia Bulgarica. Sofia.
ArchAustr	- Archaeologia Austriaca. Viena.
ArchHung	- Archaeologia Hungarica, Dissertationes Archaeologicae Musei Nationalis. Budapest.
ArchKözl	- Archaeologiai Közlemények. Pesten.
Argesis	- Argesis. Studii și comunicări. Muzeul Județean Argeș. Pitești.
Arheologija	- Archeologija. Organ na Archeologičeskija Institut i Muzei pri Bulgarskata Akademija na Naukite. Sofia.
ArhRom	- Arhiva Română. Arhivele Statului. București
AȘUAIC-I	- Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Istorie. Iași.
Athenaeum	- Athenaeum. Studi periodice di litteratura e storia dell'antichità. Pavia.
ATS	- Acta Terrae Septemcastrensis. Sibiu.
AUA	- Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Alba Iulia.
AUSB	- Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae, sectio Historica. Budapest.
AusgrabFunde	- Ausgrabungen und Funde. Berlin.
AUVT	- Annales d'Université „Valahia” Târgoviște. Târgoviște.
BA	- Biblioteca de arheologie. București.
BÁMÉ	- A Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve. Szekszárd.
Banatica	- Banatica. Muzeul de istorie al județului Caraș-Severin. Reșița.
BAR	- British Archaeological Reports (International Series). Oxford.
BC	- Biblioteca și cercetarea. Cluj-Napoca.
BCH	- Bulletin de correspondance hellénique. L'Institut de correspondance hellénique d'Athènes (continuă Bulletin de l'Ecole française d'Athènes- 1868-1871). Atena.
BCMI	- Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice / Buletinul Comisiei Monumentelor istorice. București.
BCȘS	- Buletinul Cercurilor Științifice Studențești. Alba Iulia.
BerRGK	- Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt am Main.
BG	- Boabe de grâu. București

Lista abrevierilor

BHAB	- Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica. Muzeul Banatului Timișoara. Timișoara.
BIRSNB	- Bulletin de l'Institut Royal des Sciences Naturelles de Belgique. Bruxelles.
BMA	- Bibliotheca Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii Alba Iulia. Alba Iulia.
BMI	- Buletinul Monumentelor Istorice. București.
BMJT	- Buletinul Muzeului Județean Teleorman. Seria Arheologie. Alexandria.
BMM	- Bibliotheca Musei Marisiensis. Seria Archaeologica. Târgu Mureș.
BMMK	- Békés Megyei Múzeumok Közleményei. Békéscsaba.
BMS	- Bibliotheca Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș.
BollVerona	- Bollettino del Museo Civico di Storia Naturale di Verona. Verona.
BOR	- Biserica Ortodoxă Română. Patriarhia Română. București.
BR	- Budapest Régiségei. Budapesti Történeti Múzeum. Budapest.
Britannia	- Britannia. A Journal of Romano-British and Kindred Studies. The Society for the Promotion of Roman Studies. Cambridge.
Brukenthal	- Brukenthal. Acta Musei. Muzeul Național Brukenthal. Sibiu.
BSAF	- Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France. Paris.
BSHNT	- Bulletin de la Société d'Histoire Naturelle de Toulouse. Toulouse.
BSNR	- Buletinul Societății Numismatice Române. Societatea Numismatică Română. București.
BTh	- Bibliotheca Thracologica. Institutul Român de Tracologie, București.
Buletin foaie oficială	- Buletin foaie oficială. Iași.
BulletinAMNH	- Bulletin of the American Museum of Natural History. New York.
BulletinSGF	- Bulletin d'Société Géologique France. Paris.
Buridava	- Buridava. Studii și materiale. Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoteanu” Vâlcea. Râmnicu Vâlcea
BV	- Bayerische Vorgeschichtblätter. München.
CA	- Cercetări arheologice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
CAANT	- Cercetări arheologice în aria nord-tracă. București.
CAn	- Current Anthropology. Chicago.
Carnets de Géologie	- Carnets de Géologie. Brest.
CCA	- Cronica cercetărilor arheologice. București.
CCGG	- Cahiers du Centre Gustave Glotz. Sorbonne (Paris).
CFS	- Courier Forschungsinstitut Senckenberg, Senckenberg Forschungsinstitut und Naturmuseum. Frankfurt am Main.
Ciências da Terra (UNL)	- Ciências da Terra (UNL). Earth Sciences Journal. Caparica.
ClausthalerGeo	- Clausthaler Geowissenschaften. Institut für Geologie und Paläontologie. Clausthal-Zellerfeld.

Lista abrevierilor

CMPUMichigan	- Contributions from the Museum Paleontology. The University of Michigan. Michigan.
Codrul Cosminului	- Codrul Cosminului, Seria Nouă. Analele Științifice de Istorie, Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava. Suceava
CommArchHung	- Communicationes Archaeologicae Hungariae, Magyar Nemzeti Múzeum. Budapesta.
Communications	- Communications. École Des Hautes Étude en Science Sociales – Centre D’Études Transdisciplinaires (Sociologie, Anthropologie, Politiques), Paris.
Copeia	- Copeia. American Society of Ichthyologists and Herpetologists. New York.
Corviniana	- Corviniana. Acta Musei Corvinensis. Hunedoara.
CRAcadSciParis	- Comptes Rendus De L’Academie Des Sciences. Serie II, Fascicule A - sciences de la Terre et des Planetes. Paris.
CretaceousRes	- Cretaceous Research. Published by Elsevier.
Crisia	- Crisia. Culegere de materiale și studii. Muzeul Țării Crișurilor. Oradea.
Cultura creștină	- Cultura creștină. Publicație apărută sub egida Mitropoliei Române Unite cu Roma Greco-Catolică și a Facultății de Teologie Greco-Catolică din Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Departamentul Blaj. Blaj.
Cumania	- Bács - kiskun Megyei Múzeumok Közleményei. Kecskemét.
Dacia	- Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. București, I, (1924) - XII (1948). Nouvelle série: Revue d’archéologie et d’histoire ancienne. București.
Danubius	- Danubius. Muzeul de Istorie Galați. Galați.
DMÉ	- A Debreceni déri Múzeum Évkönyve. Debrecen.
Dolgozatok	- Dolgozatok az Erdély Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából. Kolosvár (Cluj).
DolgSzeged	- Dolgozatok. A. M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből. Szeged.
DP	- Documenta Praehistorica. Poročilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v sloveniji. Ljubljana.
Drobeta	- Drobeta. Muzeul Regiunii Porților de Fier. Drobeta Turnu-Severin.
Dumerilia	- Dumerilia. Association des amis du laboratoire des reptiles et amphibiens du Muséum = AALRAM. Paris.
Eclogae	- Eclogae Geologicae Helvetiae. Swiss Journal of Geosciences. Swiss Geological Society. Zürich.
EHR	- The English Historical Review. Oxford University Press (UK).
Environment & Progress	- Environment & Progress. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca. Facultatea de Știința și Ingineria Mediului. Cluj-Napoca.
EphNap	- Ephemeris Napocensis. Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca. Cluj-Napoca.
ErdMúzÉvk	- Erdélyi Múzeum Egyesület Évkönyve. Kolosvár (Cluj).
EstudiosAlava	- Estudios del Museo de Ciencias Naturales de Alava. Vitoria.
Eurasia Antiqua	- Eurasia Antiqua. Zeitschrift für Archäologie Eurasiens. Mainz am Rhein.

Lista abrevierilor

FbÖst	- Fundberichte aus Österreich. Wien.
FK	- Földtani közlöny. Magyarhoni földtani tarsulat folyóirata. Budapest.
FöldrKözl	- Földrajzi Közlemények. Budapest.
FoliaArch	- Folia Archaeologica. Magyar Történelmi Múzeum. Budapest.
Gemina	- Gemina. Timișoara.
Geodiversitas	- Geodiversitas. Museum National d'Histoire Naturelle Paris. Paris.
Gerión	- Gerión. Revista de historia antigua, Universidad Complutense de Madrid. Madrid.
Germania	- Germania. Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt am Main.
Godišnjak	- Godišnjak. Jahrbuch Knjiga. Sarajevo-Heidelberg.
HAC	- Historiae Augustae Colloquia Nova Series. Bari.
Hantkeniana	- Hantkeniana. Periodical of the Department of Palaeontology, Eötvös University. Budapest.
Hermes	- Hermes. Zeitschrift für klassische Philologie. Stuttgart.
Hesperia	- Hesperia. Journal of American School of Classical Studies at Athens. Athens.
Hierasus	- Hierasus. Muzeul Județean Botoșani. Botoșani.
HJ	- The Historical Journal. University of Cambridge (UK).
Hrisovul	- Hrisovul. Academia de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”. Facultatea de Arhivistică. București.
HTRTÉ	- A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyvei (1880-1913). Deva.
HU	- Historia Urbana. Institutul de Cercetări Socio-Umane. Sibiu.
IA	- International Affairs. Royal Institute of International Affairs. London.
Instrumentum	- Instrumentum (Bulletin du Groupe de travail europeen sur l'artisanat et les productions manufacturées dans l'Antiquité. Montagnac.
Ioan Neculce	- Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei. Iași.
Iranica Antiqua	- Iranica Antiqua. Leiden.
Istros	- Istros. Muzeul Brăilei. Brăila.
Îndrumător pastoral	- Îndrumător pastoral. Episcopia Ortodoxă Română de Alba Iulia. Alba Iulia
JAMÉ	- A Nyiregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve. Nyiregyháza.
JAMT	- Journal of Archaeological Method and Theory. New York.
JCH	- Journal of Contemporary History. University of Cambridge (UK), University of Wisconsin at Madison (USA).
JMH	- The Journal of Modern History. University of Chicago.
JMV	- Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte. Halle (Saale).
JRGZM	- Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz. Mainz.
JRS	- The Journal of Roman Studies. London.
JSP	- Journal of Systematic Palaeontology. British Natural History Museum. London.

Lista abrevierilor

JTa	- Journal of Taphonomy. Paleontological Network Foundation.
Klio	- Klio. Beiträge zur Alten Geschichte. Berlin.
Korunk	- Korunk. Kolozsvár. Cluj-Napoca.
KözI Debrecen	- Közlemények a Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem Régészeti Intézetéből. Debrecen.
Latomus	- Latomus. Revue d'études latines. Bruxelles.
MA	- Mitropolia Ardealului. Revista oficială a Arhiepiscopiei Sibiului, Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Episcopiei Alba Iuliei și Episcopiei Oradei. Sibiu (1956-1991). A continuat <i>Revista Teologică</i> , (1907-1947) și este continuată de aceeași revistă.
MAGW	- Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien. Wien (1912-1941).
Marburger Studien	- Marburger Studien. Marburg.
Marisia	- Marisia. Studii și Materiale. Târgu Mureș.
Marmatia	- Marmatia. Baia Mare.
Mas de las Matas	- Mas de las Matas. Grupo de Estudios Mastnos. Mas de las Matas.
Materiale	- Materiale și cercetări arheologice. București.
MBGAEU	- Mitteilungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte. Berlin.
MedTrans	- Mediaevalia Transilvanica. Satu-Mare.
MÉFRA	- Mélanges de l'École française de Rome. Antiquité. Roma.
Mehedinți	- Mehedinți - Istorie și cultură. Drobeta Turnu Severin.
MemAntiq	- Memoria Antiquitatis. Complexul Muzeal Județean Neamț. Piatra Neamț.
MemMNHistNat	- Memoires du Museum National d'Histoire Naturelle - Serie C: Sciences de la Terre. Paris.
MemPadova	- Memorie degli Istituti di Geologia e Mineralogia dell'Universita di Padova. Padova.
MES	- Middle Eastern Studies. The University of Texas at Austin.
MFME StudArch	- A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica. Szeged.
MIAK	- Materialy i issledovanija po archeologii Kubani. Krasnodar.
MittUngGeo	- Mitteilungen aus den Jahrbuch der Kön. Ungarische Geologischen Anstalt. Budapest.
MKÉ	- Múzeumi és Könyvtári Értésítő. Budapest.
MKFIÉ	- A Magyar Királyi Földtani Intézet Évkönyve. Mitteilungen aus dem Jahrbuch der Kgl. ungar. Geolog. Anstalt. Annales Institutii Regii Hungarici Geologici. Budapest.
MN	- Muzeul Național de Istorie a României. București.
MÖSTA	- Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs. Österreichischen Staatsarchiv. Wien.
Natl Geogr Res	- National Geographic Research Journal. Washington, D.C.
NeuesJahrGP	- Neues Jahrbuch für Geologie und Paläontologie Monatschafte. Stuttgart.
NTS	- The Nordic Textile Journal. University College of Borås. The Swedish School of Textiles.
OJA	- Oxford Journal of Archaeology, Blackwell Publishing Inc.

Lista abrevierilor

ÓL	- Ósrégészeti Levelek. Prehistoric newsletter. Budapest.
Oltenia	- Oltenia. Studii și comunicări. Arheologie – Istorie. Craiova.
OpuscArchaeol	- Opuscula Archaeologica Radovi Arheološkog zavoda. Zagreb.
Oryctos	- Oryctos. Musée des Dinosaures d'Espéraza.
PA	- Patrimonium Apulense. Alba Iulia.
PalaeoAfricana	- Palaeontologia Africana. Annals of the Bernard Price Institute for Palaeontological Research, University of the Witwatersrand. Witwatersrand. Johannesburg.
Paleobiology	- Paleobiology. The Paleontological Society. Gainesville.
Palevol	- Palevol. Comptes Rendus de l'Académie des sciences. Issy-les-Moulineaux.
Pallas	- Pallas. Revue d'études antiques. Université du Mirail. Toulouse.
PamArch	- Památky archeologické. Praha.
PAS	- Prähistorische Archäologie in Südosteuropa. Berlin.
PBF	- Prähistorische Bronzefunde. München.
Peuce	- Peuce. Studii și comunicări de istorie veche, arheologie și numismatică. Tulcea.
PLoS ONE	- PLoS ONE. International, peer-reviewed, open-access, online publication.
PNAS	- Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America. Washington.
Pontica	- Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța. Constanța.
PPP	- Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology ("Palaeo3"). An International Journal for the Geo-Sciences.
PPS	- Proceedings of the Prehistoric Society. Cambridge-Londra.
Programm Mühlbach	- Programm des evangelischen Untergymnasium in Mühlbach und der damit verbundenen Lehranstalten. Mühlbach (Sebeș).
PZ	- Prähistorische Zeitschrift. Deutsche Gesellschaft fuer Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Institut für Prähistorische Archäologie. Berlin.
RA	- Revista Arheologică. Institutul de Arheologie și Istorie Veche. Chișinău.
Renașterea	- Renașterea. Cluj-Napoca.
RÉV	- Revue des études latines. Paris.
RevAquitania	- Revue Aquitania. Revue interrégionale d'archéologie. Aquitaine.
RHSEE/RESEE	- Revue Historique du Sud-Est Européen. Academia Română. București și Paris (din 1963 Revue des Études Sud-Est Européennes).
RI	- Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). București.
RJTRG	- Romanian Journal of Tectonics and Regional Geology. București.
RM	- Revista Muzeelor. București.
RMGM	- Revista Muzeului de Geologie și Mineralogie. Cluj-Napoca.
RMM	- Revista Muzeelor și Monumentelor. București.
RMM-MIA	- Revista Muzeelor și Monumentelor. Monumente Istorice și de Artă. București.

Lista abrevierilor

RRH	- Revue Roumaine d'Histoire. Academia Română. București.
RRL	- Revue Roumaine de Linguistique. Academia Română - Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan - Al. Rosetti”. București
RT	- Revista Teologică. Sibiu.
RVM	- Rad Vojvodanskih muzeja. Novi Sad.
SAA	- Studia Antiqua et Archaeologica. Iași.
SAHIR	- Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae. Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” Iași. Iași.
SAI	- Studii și articole de istorie. București.
Sargetia Naturae	- Sargetia. Acta Musei Devensis. Series Scientia Naturae. Deva.
Sargetia	- Sargetia. Buletinul Muzeului județului Hunedoara (Acta Musei Devensis). Deva.
SASTUMA	- Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde. Bonn.
SB	- Studia Bibliologica. București.
SBV	- Studia bibliologica Valachica. Târgoviște.
SC (Științele Naturii)	- Studii și Cercetări (Științele Naturii). Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud. Bistrița.
SCB	- Studii și cercetări de bibliologie. București (1955-1963).
SCIM	- Studii și cercetări de istorie medie. București.
SCIV(A)	- Studii și cercetări de istoria veche. București (din 1974, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie).
SCN	- Studii și cercetări numismatice. București.
SEER	- The Slavonic and East European Review. University College London.
SlovArch	- Slovenská Archeológia. Nitra.
SMICont	- Studii și materiale de istorie contemporană. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” București. București.
SMIMod	- Studii și materiale de istorie modernă. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” București. București.
SMK	- Somogyi Muzeumok Kozlemenyei. Somogyi Megyei Muzeumok. Kaposwar.
Starinar	- Starinar, Treća Serija. Arheološki Institut. Beograd.
StComSM	- Studii și comunicări. Muzeul județean Satu Mare. Satu Mare.
StudArch	- Studia Archaeologica. Budapest.
StudGeolSalmanticensia	- Studia Geologica. Salmanticensia. Universidad de Salamanca. Departamento de Geología. Salamanca.
StudiaTGCV	- Studia. Theologia Graeco-Catholica Varadiensis. Oradea.
StudiaUBBG	- Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”. Series Geologia. Cluj-Napoca.
StudiaUBBH	- Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”. Series Historia. Cluj-Napoca.
Študijne Zvesti AUSAV	- Študijne Zvesti. Archeologickeho Ustavu Slovenskei Akademie Vied. Nitra.
Suceava	- Anuarul Muzeului Județean. Suceava.
SympThrac	- Symposia Thracologica. Institutul Român de Tracologie.
Terra Sebus	- Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Sebeș.
Thrac-Dacia	- Thrac-Dacia. Institutul Român de Tracologie. București.

Lista abrevierilor

Tibiscum	- Tibiscum. Studii și Comunicări de Istorie și Etnografie. Caransebeș.
Tibiscus	- Tibiscus. Muzeul Banatului Timișoara. Timișoara (1971-1979).
Tisicum	- Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok megyei múzeumok evkönyve. Szolnok.
Transilvania	- Transilvania. Foaia Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român. Brașov.
Tyragetia	- Tyragetia. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Chișinău.
UPA	- Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Berlin.
Vjesnik	- Arheološkog muzeja u Zagrebu. Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu. Zagreb.
VZBGW	- Verhandlungen der Zoologisch-Botanischen Gesellschaft in Wien. Wien.
WPZ	- Wiener Prahistorische Zeitschrift. Selbstverlag der Wiener Prahistorischen Gesellschaft. Wien.
Zalai Múzeum	- Zalai Múzeum. Zalaegerszeg.
ZfA	- Zeitschrift für Archäologie. Berlin.
Ziridava	- Ziridava. Muzeul Județean Arad. Arad.